УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовао комисију:

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду на седници одржаној 28. септембра 2016. године донело је одлуку да се образује комисија за оцену докторског рада који је Ивана Вранић предала под насловом: *Критичка анализа дискурса учионице на високошколским установама у Србији с посебним освртом на родно осетљив језик*.

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за који је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан запослен:

1. проф. др Јелена Филиповић, редовна професорка; Шпански језик, Универзитет у Београду, Филолошки факултет (од 30. 12. 2010), менторка;

2. проф. др Ана Кузмановић Јовановић, ванредна професорка; Шпански језик, Универзитет у Београду, Филолошки факултет (од 14. 06. 2016.), чланица комисије;

3. проф. др Ивана Спасић, редовна професорка; Социологија, Универзитет у Београду, Филозофски факултет (од 16. 10. 2013.), чланица комисије.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТКИЊИ

Ивана (Југослав) Вранић рођена је 11.11.1988. године у Београду. Завршила је Филолошку гимназију у Београду 2007. године и исте године уписала се на Филолошки факултет Универзитета у Београду, Катедра за иберијске студије. Следеће године, 2012. је одбранила мастер рад из области социолингвистике под називом *Језици бивше Југославије с краја XX и почетком XXI века: српски и хрватски језик као обележја националних идентитета*. Упоредо с тим је завршила и мастер студије на Факултету за правне и пословне студије др Лазар Вркатић у Новом Саду, на Одсеку за англистику, где је одбранила рад под темом *Могућности примене посебних методолошких приступа*

настави вокабулара енглеског језик за посебне намене. Године 2012. уписује докторске академске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Од 2013. године запослена је у Београдској пословној школи, Високој школи струковних студија, где је радила као стручна сарадница за енглески језик и као библиотекарка. Од маја 2016. године ради као наставница шпанског језика. Њене уже области интересовања су критичка анализа дискурса, родно осетљив језик, примењена лингвистика у области језика струке, специјалне теме из когнитивне лингвистике. Ауторка је десетак научних и стручних радова објављених у часописима и зборницима са научних скупова.

Течно говори шпански и енглески језик, а служи се и руским језиком.

1. Научна област из које је стечено академско звање- мастер:
- социолингвистика
- примењена лингвистика

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Критичка анализа дискурса учионице на високошколским установама у Србији с посебним освртом на родно осетљив језик

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторски рад Иване Вранић има 339 страна од чега, 282 стране основног текста и 56 страна прилога.

Сам рад организован је у осам поглавља: 1. Увод (1−6); Теоријски оквир којег чине четири поглавља: 2. Род и друштво (7−15); 3. Језик и род (16−32); 4. Родно осетљив језик у образовању (33−74); 5. Критичка анализа дискурса (75−110); затим следи други део рада у којем је описана истраживачка процедура, приказани резултати и изведени закључци, и то су следећа поглавља: 6. Научно-методолошки оквир рада (111−142), 7. Резултати емпиријског истраживања (143−252); 8. Закључак (253−258). Поглавља су систематично подељена на потпоглавља, чиме је структура рада додатно учвршћена, а разумевање саме проблематике знатно олакшано. Рад садржи листу референци од 250 јединица и Прилоге (283−339), *Изјаву о ауторству*, *Изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада* и *Изајаву о коришћењу.*

У првом делу рада (*Увод*) дат је кратак критички приказ проблематике којом се ауторка бавила у раду, представљени су циљеви, постављене хипотезе и методологија истраживања. Укратко је описана структура рада и тиме је олакшано читање дисертације и разумевање проблематике.

Други део рада чине четири поглавља, која представљају теоријски оквир за даље истраживање (*Род и друштво, Језик и род, Родно осетљив језик у образовању, Критичка анализа дискурса*). Ова поглавља ауторка је посветила прикупљању и анализи досадашњих истраживања на пољу родне равноправности, афирмисаности родно осетљивог језика у образовању и опису теоријско-методолошког оквира критичке

анализе дискурса. С тим у вези, указано је на разлике у роду и друштвену конструкцију рода, родне односе, дефинисан је концепт родне идеологије, феминизма и еманципације. Поред тога, представљена је и улога жене кроз историју и тренутно стање родне равноправности у свету и Србији. Пред сам приказ истраживања у раду су приказане поједине постојаће наставне праксе (у контексту родне перспективе), садржаји и материјали и последице тих садржаја како у Републици Србији, тако и у свету.

Трећи, а уједно и централни део ове дисертације је најобимнији, а чине га два поглавља. Прво поглавље је *Научно-методолошки оквир* где је ауторка формулисала предмет истраживања, циљеве, хипотезе, методе и технике истраживања, узорак и корпус. Друго поглавље чине *Резултати емпиријског истраживања.* При емпиријском истраживању коришћена је квалитативна методологија истраживања која је подразумевала ауторкин продужени боравак у циљној делатној заједници: присуствовање на укупно 15 предавања/часова вежби из различитих предмета, које похађају родно мешовите групе студентске популације на другој и трећој години струковних студија на Београдској пословној школи (БПШ), Високој школи струковних студија. Ова опсервација вршена је уз примену анкете као контролног мерног инструмента, коју су попуњавали студенти и студенткиње БПШ. Као методолошки поступци за ову анализу одабрани су инструментална студија случаја и фокус група. Фокус група се састојала од 3 чланице и 3 члана, где су представљена мишљења, уверења и искуства студената и студенткиња на тему родно равноправне дискурзивне праксе у друштву. Кроз теоријско-методолошки оквир критичке анализе дискурса и социолингвистичке анализе забележени су и класификовани лингвистички и екстралингвистички сегменти који су испитали претпоставке рада. На тај начин представљени су узроци и последице родно неравноправног дискурса у друштву. Техника тријангулације, која је ово истраживање учинила свеобухватним, показала је репетабилност података и тиме потврдила поузданост истраживања.

Последње поглавље дисертације (*Закључак*) представља преглед добијених резултата емпиријског истраживања на основу кога су изведени закључци. Поред тога, ауторка се осврће на значај критичког истраживања дискурзивне праксе с аспекта родно осетљивог језика и даје потенцијалне смернице за нека будућа истраживања на ову тему.

На крају самог рада налази се листа коришћених референци, а у одељку *Прилози* анкета која је употребљена како би се испитали ставови студентске популације БПШ и два транскрипта фокусгрупног истраживања.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ауторка овог рада бавила се критичким разматрањем проблема родне (не) осетљивости у дискурсу учионице, с посебним освртом на терцијарно образовање. С тим у вези, испитан је дискурс који се развија и користи у учионицама једне високошколске установе међу члановима родно мешовите групе студената и студенткиња. Разлог за овакав одабир популације лежи у чињеници да се најјаснија слика о неговању демократских вредности у друштву може добити испитивањем дискурса младе популације (на нивоу универзитетског образовања) која већ поседује (релативно) оформљене ставове, способност да критички резонује и препозна присуство (не)једнаке праксе у репродукцији родних односа. Другим речима, у раду се

испитује да ли у самој дискурзивној пракси у учионици постоје родно различити вербални и невербални елементи комуникације међу студентима и студенткињама, и да ли обрасци таквог дискурзивног понашања представљају одраз културних модела и идеологија која се налазе у самом друштву, а презентују се и нуде као легитиман систем друштвених односа. У првом поглављу (*Увод*) ауторка се кратко осврће на друштвену афирмацију женског идентитета и на значајну улогу које формално образовање има при успостављу родне равноправног дискурса у друштву. Такође, ауторка је концизно представила проблематику и дала кратак приказ самог приступа истраживању ове теме.

У другом поглављу (*Род и друштво*) јасно је дефинисана терминолошка разлика у тумачењу рода (као социјалне категорије) и пола (као биолошке категорије); објашњено је порекло родних односа и конструкција родних идентитета. Ови концепти претходе афирмисаности родно осетљиве дискурзивне праксе, која је уско повезана са реконструкцијом патријархалне језичке идеологије и конструкцијом женског идентитета у самом језику. Ауторка сматра да родно осетљива језичка форма може и треба да буде један од релевантних фактора интеграције жена у све сегменте друштвеног дискурса. Поред тога, у овом поглављу приказана је улога жене кроз историју наспрам хегемоније патријархата, афирмација феминизма и еманципације као друштвених феномена, и на крају је приказан развојни процес осавремењивања друштва родном перспективном у свету и Србији са аспекта законодавства. С тим у вези, ауторка на крају другог поглавља закључује да заговорници ретроградних процеса покушавају да оспоре и угрозе сваки аспект родне равноправности у Србији. Из тог разлога, борбу за прогресивни цивилизацијски напредак треба водити на два стратешки кључна поља: законодавство и формално образовање који треба да промовишу сваки облик друштвене равноправности и елеминисање (па чак и санкционисање) дискриминишућих пракси. На тај начин могу се остварити, и већ јесу у великој мери, позитивни резултати и у другим (јавним и приватним) доменима друштвеног живота.

У трећем поглављу (*Језик и род*) говори се о значају језичких истраживања и зачецима критичке теорије језика и рода. Даје се осврт на настанак социолингвистике као дисциплине (и њених поддисциплина) која је настала као противтеза структуралној емистемолошкој оријентацији која посматра језик као хомогену и статичну категорију. Централни аспект који ауторка разматра у овом делу рада јесте релација језика и рода при чему инсистира да род треба посматрати као комплексан концепт који се не заснива само на дихотомији мушкарац/жена, већ да заједно са осталим друштвеним варијаблама учествује у конструкцији нашег идентитета у друштву (Bergvall, 1999). Истраживањем рода, као социјалне референтне тачке, могу се препознати обрасци интеракције као одрази идеологија и расподеле друштвене моћи међу члановима одређене друштвене заједнице (Филиповић, 2009а: 127). У овом делу рада ауторка уводи и дефинише концепте који су веома важни за разумевање и критичко анализирање проблемтатике дискурзивне родне (не)равноправности у друштву: језичка идеологија, делатне заједнице и концепт патријархалног културног модела. На крају, уз опис неких комуникацијских стратегија, закључује да је језичка идеологија мушкараца и жена (која се открива кроз међусобну интеракцију) показатељ квалитета друштвених односа и односа моћи унутар једне друштвене/говорне заједнице, али и много шире: на нивоу једне културе или народа, показатељ је владајућег идеолошког поретка и нивоа прогресивног друштвеног напретка.

У четвртом поглављу (*Родно осетљив језик у образовању*) подробно се говори о нужности афирмисања родно осетљивог језика (РОЈ) у образовању. У том погледу, РОЈ

представља релевантан фактор за усвајање равноправне родне идеологије у друштву и темељан је пут ка видљивости женског идентитета. Ауторка рада истиче да се језик образовања у овом раду одређује као широк појам. Он обухвата и говорни и писани језик, у свим појавним облицима: језик који се користи при самом формалном подучавању и усвајању знања, при организацији у учионици и дисциплини, али и онај језик који се користи у неформалној комуникацији између ученица и ученика, на паузама, на ходнику, физичким активностима и слично. Такође, пружа се увид у нека досадашња истраживања родно осетљивог језика у образовању (садржаји, материјали, дидактичка средства и слично) чији резултати показују да језик који је у употреби у образовним установама у Србији одражава патријархалну језичку идеологију. Ауторка сматра да се кроз критичка социолингвистичка истраживања могу идентификовати узроци и последице патријархалне језичке идеологије у образовним праксама и уз то преиспита потреба за снажнијим деловањем родно осетљиве језичке политике и планирања у образовању. Поред тога, врло детаљно и аналитички коментарише се свака тачка текста Образложења Научно већа Института за српски језик разматрало под насловом *Језик родне равноправности: Родно диференцирани језик и граматичка категорија рода у српском језику,* при чему ауторка наводи лингвистички чврсто утемељене контрааргументе. У овом поглављу, такође, идентификовани су релевантни фактори за креирање родно инклузивног образовања и превазилажење родних стереотипа у уџбеничкој литератури и планирање родно остљивог језика. При томе је ауторка скренула пажњу на значај наставног особља, улогу и укључивање родитеља, препреке које носе скривени курикулуми, присуство стереотипних представа друштвене стварности како на примарном степену друштвене социјализације (породица), тако и секундарном (школа и образовни садржаји). Представљена је перспектива родне равноправности и на високошколским установама у Србији и дат статистички приказ дистрибуције рода у образовању.

У петом поглављу (*Критичка анализа дискурса*) теоријски је представљен методолошки оквир рада, социолингвистичка поддисциплина, критичка анализа дискруса. Ауторка упознаје читаоце овог рада са њеним пореклом и структурирањем валидности њених резултата, евентуалних процедура, техника, алата и начина које треба применити за стварање новог знања (Pardo Abril, 2013: 19). Фокус у овом делу рада је на одређивању важних концепата и термина у оквиру КАД-а, али и могућој примени ове методологије за истраживање родне перспективе у дискурсу високошколског образовања.

Шесто поглавље (*Научно-методолошки оквир рада*) ауторка је посветила приказу методолошко-научног оквира за спровођење емпиријског истраживања које се бави критичком анализом дискурса који се развија и користи у учионицама једне високошколске установе међу члановима родно мешовите групе. Квалитативна методологија истраживања која је примењена подразумевала је ауторкин продужени боравак у циљној делатној заједници: присуствовање на укупно 15 предавања/часова вежби из различитих предмета из области менаџмента, маркетинга, економије и социологије (пословна комуникација), које похађају родно мешовите групе студентске популације на другој и трећој години струковних студија на Београдској пословној школи, Високој школи струковних студија. Ова опсервација вршена је уз примену анкете као контролног мерног инструмента, коју су попуњавали студенти и студенткиње БПШ, њих укупно 65. Сама анкета за састојала из 15 питања, отвореног и затвореног типа. Као методолошки поступци за ову анализу одабрани су инструментална студија случаја и фокус група. Фокус групу се састојала од 3 чланице и 3 члана са 2. године

струковних студија, где су представљена мишљења, уверења и искуства студената и студенткиња на тему родно равноправне друштвене праксе. Помоћу опсервације ауторка је одабрала оне студенте и студенткиње који су активно учествовали у дискусијама и задацима на предавањима и часовима вежби с циљем да елеминише или евентуално умањи могућност да неки од учесника или нека учесница доминира и преузме водећу улогу у односу на остале студенте или студенткиње у дискусији. Фокус група се састајала два пута у истом саставу, у временском размаку од четири недеље. Важан аспект фокусгрупног истраживања јесте еманципаторска акција модераторке у оквиру које је покушала да подстакне учеснике и учеснице: мотивисати младе на ширење сопствене, али и колективне, мреже асоцијација о роду, и на прилагођавање пре свега сопствене језичке структуре потребама стварног друштеног живот. Кроз теоријско-методолошки оквир критичке анализе дискурса и социолингвистичке анализе забележени су и класификовани лингвистички и екстралингвистички сегменти који су испитали претпоставке рада. На тај начин представљени су узроци и последице родно неравноправног дискурса у друштву. Уз примену технике тријангулације, односно комплементарном применом различитих истраживачких стратегија, ово истраживање је дало свеобухватне и репетабилне податке, чиме је потврђена поузданост истраживања и валидност резултата. Употребом квалитативне методе, техника и инструмената (опсервација, анкете, фокус група, тријангулација) упућује се на интердисциплинарни приступ анализи, будући да је дискурзивна пракса хомогене студентске популације заправо комплексан производ различитих родни идеологија и културних модела. У овом делу рада ауторка је поставила и три циља истраживања. Као о**сновни циљ** рада, ауторка је одредила да анализира дискурзивне праксе и обрасце у високом формалном образовању Србије, на часовима предавања и вежби, са фокусом на (не)присуство родно осетљиве дискурзивне динамике, како би се утврдили потенцијални узроци и последице њене (не)употребе. **Други циљ** био је да испита какав је дискурс мушког, а какав женског дела студентске полулације и да ли се утемељена идеолошка и културна веровања о једнакости полова одражавају у дискурсу. **Трећи, крајњи циљ** овог рада био је да укаже на евентуалне пропусте у родној сензитивизацији у образовању која почиње у предшколском, утврђује се у основном и средњем образовању у Србији, а крунске последице се одражавају на високошколско образовање. Како је анализа садржаја универзитетских програма у Републици Србији показала да је женски род и даље подређен мушком (Џамоња Игњатовић и др, 2009; Бачевић и др, 2010; Џамоња Игњатовић и др, 2010), ауторка при истраживању полази од основне претпоставке да је традиционални културни модел, патријархат, врло присутан у српском образовном систему, на шта упућује анализа садржаја наставних и дидактичких средстава основних и средњих школа (Пешикан & Маринковић, 1999; Ковачевић, 2004;Стефновић, 2008; Ђорић и др, 2010). Сматра се да таква пракса за последицу може да има превасходно креирање дискриминишућих родних идеологија и идентитета и културних модела, а затим и неједнаку расподелу друштвене моћи у високошколском образовању, и што је најважније и у даљем друштвеном животу појединаца. Поред основне постављa још шест хипотеза које је детаљно испитала и представила у одељку *Резултати* и *Закључак*.

Најобимније и кључно поглавље овог рада чини седмо поглавље (*Резултати емпиријског истраживања*). Ауторка је прегледно, систематично и подробно представила резултате до којих је дошла на основу свог истраживања. Резултати овог истраживања представљени су и подељени у три целине. Приказ резултата дат је оним редоследом како је текао сам истраживачки процес ауторке. Прва целина обухвата представљање резултата до којих је дошла на основу опсервације наставе и присуства одређеном фонду часова. На тај начин се, са ширег аспекта, може приметити како се

род, као друштвена категорија, развија и репродукује у оквиру друштвене заједнице каква је студентска популација, и какву последицу има на учионичку дискурзивну праксу (у погледу родне доминације), а са претпоставком да има и импликације на друштво у целини. Други део обухватио је приказ и анализу анкете коју је попуњавала студентска популација БПШ. Ова анкета је омогућила да се испитају ставови по питању родне равноправности и примене родно осетљивог језика међу студентском популацијом у стварном животу. И коначно, трећи сегмент анализе, представља приказ резултата фокусгрупног истраживања где је ауторка сваки податак и запажање поткрепила директним цитатом из транскипта фокусгрупног истраживања. Значајан аспект фокус групе огледа се у томе што је ауторка помоћу сопствене интервенције покушала да подигне ниво критичке самосвести међу учесницима и учесницама. Интерпретација свеукупних резултати је структурирана тако да наличи на постепено приближавање проблематици и пажљиво конципирану аналитичку процедуру: од општијег и ширег ка ужем, директном и конкретном. Након сваког приказаног сегмента резултата ауторка изразито аналитички и исцрпно коментарисала одређене податке до којих је дошла, што је омогућило дубље разумевање истраживаног феномена.

У последњем, осмом поглављу (*Закључак*) ауторка сажето наводи укупне резултате до који је дошла на основу овог емпиријског истраживања. С тим у вези, указано је на чињеницу да је традиционални културни модел утемељен у српском образовном систему. На овакав закључак ауторку наводе превасходно досадашње анализе садржаја наставних и дидактичких средстава основних и средњих школа (Пешикан & Маринковић, 1999; Ковачевић, 2004;Стефновић, 2008; Ђорић и др, 2010), али је она и кроз сопствену опсервацију часова, интерпретацију анкета и фокусгрупних интервјуа приметила да је природно и прихватљиво да мушкарац доминира на свим нивоима дискурзивне интеракције међу студентском популацијом. Ова хипотеза је испитана помоћу истраживања родно-језичке варијабилности дискурзивне праксе у делатној заједници каква је родно мештовита група студентске популације. Поред тога, ауторка дисертације је утврдила да начин на који студенти и студенткиње међусобно комуницирају, успостављају и усмеравају динамику односа, износе своја веровања, мишљења, заједнички раде у процесу учења и наставе, у корелацији са њиховим сопственим социјалним идентитетом јасно дефинишу своје односе моћи, односно позиције мушког и женског конструкта унутар своје делатне заједнице. Показало се да таква пракса за последицу има превасходно креирање дискриминишућих родних идеологија и стереотипа који репродукују неједнаку расподелу друштвене моћи у високошколском образовању и што је најважније и у даљем друштвеном животу појединаца. Поред основне претпоставке потврђене су, или делимично потврђене, и преосталих шест претпоставки. На основу добијених података из целокупне истраживачког процеса, ауторка ове докторске дисертације је дошла до значајних закључака који се тичу употребе и односа према родно осетљивој дискурзивној пракси међу студенстком популацијом у Србији, и то су следећи:

- Студентска популација није у потпуности упозната за потребама спровођења родно осетљивог језика у свакодневном дискурсу. У том смислу, РОЈ се доживљава као сувишна и оптерећујућа језичка пракса, која не доприноси афирмацији женског идентитета него чак и одмаже женама, јер неке именице звуче рогобатно и тиме се и само значење именица негативно интерпретира;
- Кроз наставни план и програм, садржај дидактичког материјала из основне и средње школе, ученицима и ученицама нуде се одређена родно неосетљива језичка пракса и родни стереотипи, који се усвајају као здраворазумска идеологија. Особе које су учествовале у оба фокусгрупна интервјуа представиле су бројне примере родно

неосетљивих дискурзивних пракси на које су наилазиле током свог основношколског и средњошколског образовања. Оне су, подстакнуте на преиспитивање тих пракси, увиделе чињеницу да су управо такве образовне праксе узрок родних стереотипа и дискриминишућих пракси у друштву. Закључено је да кроз примарни и секундарни ниво друштвене социјализације и едукације дете учи друштвено прихватљиве обрасце свог рода и свако одступање од таквог обрасца није пожељно у друштву;

- Претпоставка да су родни стереотипи и дискриминација у дискурзивној пракси више уочљиви када се говори о женама него о мушкарцима је делимично потврђена. Наиме, у фокусгрупном интервјуу изнето је мишљење и конкретни примери који упућују на то да се у свету одраслих више дискриминишу жене, да имају много више обавеза, а много мање права и слободе. Међутим, сматра се да мушко дете трпи много већу дискриминацију уколико се не понаша у складу са својим природним полом, за разлику од девојчица;
- Студенти и студенткиње, услед различитог типа родне социјализације, различито користе дискурс, то јест, разполажу различитим регистром, бирају различите теме за разговор, имају различите начине изражавања и представе. Кроз све три истраживачке процедуре потврђено је да се дискурзивне праксе (и језик и понашање) другачије испољавају код момака, а другачије код девојака. У том погледу, од момака се очекује и прихватљиво је да говоре гласније, информалнијим стилом изражавања, користе псовке и жаргон, имају нешто агресивнији начин изражавања који одаје утисак самопоуздања, мање користе гестикулацију. С друге стране, од девојака се очекује лепо изражавање, пажљивост, стидљивост и љубазност, а показало се да на часовима мање говоре, чак и онда када знају и упознате су са темом дискусије, што може указивати и на нешто нижи ниво самопоуздања. Запажено је да има студенткиња на које се овај закључак не може применити. Начин изражавања (и понашања) тих студенткиња је врло сличан понашању студената;
- Употреба родно равноправне дискурзивне праксе доживљава се као „иновативна пракса“ која и није добродошла међу студентском популацијом. Међу студентском популацијом у Србији генерално је заступљена патријархална језичка идеологија, у оквиру које се именице, које означавају занимања и професије жена и налазе се у морфолошком облику женског рода, третирају као непотребни језички концепти и звуче чудно. Такође, према мишљењу испитане студентске популације, уколико се обраћамо родно мешовитој групи, довољно је говорити у мушком роду, јер је нормално да се и жене подразумевају. На тај начин, мушки род се доживљава као универзална категорија, иако је српски језик продуктиван у конструисању родно диференцираних променљивих речи на свим граматичким, семантичко-синтактичким нивоима;
- Сматра се да је неопходно увести новине у образовни систем, односно у наставу и технике рада, како би дошло до промене у самом вредновању женског идентитета. Последња претпоставка имплицира охрабрујуће чињенице. Наиме, показало се да студенти и студенткиње имају врло јасно дефинисану представу о томе на који начин образовање промовише пратријархални културни модел као исправан систем вредности, и на који начин је и међу њима самима креирало одређена уверења и ставове. Идентификовањем образовних пракси и садржаја, студенти и студенткиње су били у стању да дају савете и предлоге који би потпомогли осавремењивање и оплемењивање образовања родном перспективом. Интересантно је да ауторка рада сматра да уколико се овај тренд међу студентском популацијом настави и прошири, а уз то жене све више буду заузимале важне позиције у јавној друштвеној сфери, млађе генерације ће осећати потребу да у свој ментални лексикон утисну значење речи адвокатица, психолошкиња, професионалка, судиница/суткиња и слично. Тиме ће се

креирати једна нова и позитивна друштвена стварност где ће се јасно и природно прави разлика између професије мушкараца и жена.

Као општи закључак о истраживаној проблематици, ауторка наводи да студентска популација у Србији није превазишла традиционалне стереотипе о пожељном понашању жена и мушкараца. Наиме, они репродукују научена понашања, уверења и родне стереотипе, уместо да раде на осавремењивању дискурзивних пракси, чинећи високо образовање демократском средином без родних предрасуда. Високообразовним институцијама се намеће обавеза да својим садржајима и методама образовања и знањима које нуде, мењају друштвену стварност и промовишу једнака права, која између осталог подразумева интеграцију родне димензије. Стратегија осавремењивања друштвених пракси кроз родну равноправност у образовању мора ићи паралелно са променом језичке праксе. Постојање сексизама у језику негира се и поткрепљује изговором да је свака врста директног повезивања морфолошког и семантичког рода неоправдана и неприхватљива. На самом крају рада, ауторка истиче да се значај истраживања на ову тему огледа се у томе што се указује у којој мери је родна равноправност, као друштвени феномен, интегрисана у образовање, и који су проблеми (узроци и последице) на којима треба радити како би се свакоме (и наставном особљу и ученицима/ ученицама/ студентима/ студенткињама) обезбедила едукација на тему родне равноправности. Препорука је да би било корисно организовати семинаре и креативне радионице за наставно особље на ову тему, па чак и дискусија која би укључила и родитеље. На таквим скуповима могу се поделити искуства, запажања и дати предлози о правилном укључивању родно инклузивног приступа основном и средњем образовању. Такође, указало би се на евентуалне организационе проблеме који постоје за спровођење РОЈ-а у настави, али обезбедио би се и темељ за даља истраживања на тему родне равноправности у пракси.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Вранић, И. и др. (2015). Употреба родно равноправних назива занимања у енглеском језику струке у Србији. *Synthesis,* зборник радова са међународне научне конференције из области информационих технологија и савременог пословања. Београд: Универзитет Сингидунум, стр: 744−747.

2. Вранић, И. (2015). Употеба језичких средстава у рекламном дискурсу: приказ из угла теорије говорних чинова и критичке анализе дискурса. *Наслеђе, часопис за језик, уметност и културу.* Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, број 31, година XII, стр: 231− 240.

3. Вранић, И. (2016). Анализа родне осетљивости језика у уџбеничкој литератури за основну школу у Србији. *Норма, часопис за теорију и праксу васпитања и образовања*. Сомбор: Педагошки факултет, број 2, XXI (прихваћен)

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Значај овог истраживања огледа се у систематичној анализи више различитих извора података за које се претпостављало да би могли да пруже увид у евентуално присуство родно (не)равноправног дискурса међу студентском популацијом на високошколским установама у Србији. Употреба комплементарних процедура истраживања (*тријангулација*): интерпретација опсервације са часова, тумачење анкете и дескрипција фокус групе, дала су резултате са готово идентичним исходом, што указује на веродостојност свих резултата. На тај начин, ауторка је умањила и могућност да недостаци било ког засебног приступа могу утицати на поузданост целокупног истраживања. Овакво истраживање проблематике дало је бројне резултате и једно је од ретких студија из ове области на српском језичком простору.

Резултати истраживања у потпуности потврђују **основну хипотезу** рада која почива на чињеници да је традиционални културни модел, патријархат, изразито присутан у српском образовном систему. Наиме, кроз саму опсервацију часова, интерпретацију анкета и фокусгрупних интервјуа показало се прихватљивим да мушкарац доминира на свим нивоима дискурзивне интеракције. Такво уверење студентима и студенткињама је пласирано као природна ствар, подупрета и биолошким устројством. Након породице, исти шаблон родне социјализације намеће се и у основношколским и средњошколским установама, кроз садржај наставних и дидактичких средстава. Подупрети таквом праксом створени су, али се и даље стварају, бројни родни стереотипи који за последицу имају присуство дискриминишућих родних идеологија и културних модела. Крајњи резултат јесте неједнака расподела друштвене моћи у дискурзивним реализацијама рода у високошколском образовању.

Хипотеза 1 (Претпостављамо да студентска популација није у потпуности упозната за потребама спровођења родно осетљивог језика у свакодневном дискурсу) такође је потврђена у потпуности. У оквиру сва три методолошка поступка препознато је да студенти и студенткиње никада раније нису промишљали на тему РОЈ-а, а чак и када јесу били у прилици да о томе и критички дискутују (друга фокус група), поново се потврдило да је РОЈ непотребна језичка пракса. Генерално гледано, свеукупни узорак и корпус истраживања су потврдили да неке именице у женском роду које означавају занимања и професије жена се ретко, или никад, могу чути у јавном говору, а самим тим студентска популација не види ни потребу за имплементацијом таквих именица.

Хипотеза 2 (Претпостављамо да се кроз наставни план и програм, садржај дидактичког материјала из основне и средње школе, ученицима и ученицама нуди одређена родно неосетљива језичка пракса и родни стереотипи, који се усвајају као здраворазумска идеологија) потврђена је у потпуности. Опсервација и, нарочито, фокусгрупна дискусија су откриле бројне чињенице које говоре о томе. Чак су и особе које су учествовале у интервјуу и саме дискутовале и давале примере из својих образовних пракси у којима су итекако детектовале ову појаву. Оне су, подстакнуте на преиспитивање тих пракси, увиделе чињеницу да су управо такве образовне праксе узрок родних стереотипа и дискриминишућих пракси у друштву. Закључено је да кроз примарни и секундарни ниво друштвене социјализације и едукације дете учи друштвено прихватљиве обрасце свог рода и свако одступање од таквог обрасца није пожељно у друштву.

Хипотеза 3 (Претпостављамо да су родни стереотипи и дискриминација у дискурзивној пракси више уочљиви када се говори о женама него о мушкарцима)

такође је потврђена, међутим не у потпуности. Наиме, родни стереотипи о прихватљивом понашању жена видљиви су и присутни и у третирању жена, али и у третирању мушкараца. Стереотипна уверења и од мушкараца и од жена очекују одређени модел родног понашања и свака особа која би одступила од тога била би дискриминисана. Међутим, чињеница јесте да се жене више дискриминишу и да су родни стереотипи који се везују за жену *немилосрднији*. У том смислу, жени је остављено знатно мање простора у друштву за слободу изражавања, а свако одступање од очекиваног шаблона женског понашања било би грубље цензурисано и дискриминисано. Ставови студентске популације показују да постоји уверење да у дечијем узрасту, дечаци трпе много већу тежину своје хегемоније, јер метода и процес учења рода код дечака почивају на нешто нетолерантнијим принципима.

Хипотеза 4 (Претпостављамо да студенти и студенткиње, услед различитог типа родне социјализације, различито користе дискурс, то јест, располажу различитим регистром, бирају различите теме за разговор, имају различите начине изражавања и представе). Кроз све три истраживачке процедуре потврђено је да се дискурзивне праксе (и језик и понашање) другачије испољавају код момака, а другачије код девојака. У том смислу, од момака се очекује и прихватљиво је да говоре гласније, информалнијим стилом изражавања, користе псовке и жаргон, имају нешто агресивнији начин изражавања који одаје утисак самопоуздања, мање користе гестикулацију. С друге стране, од девојака се очекује лепо изражавање, пажљивост, стидљивост и љубазност, а показало се да на часовима мање говоре, чак и онда када знају и упознате су са темом дискусије, што може указивати и на нешто нижи ниво самопоуздања. Наглашава се да се овакакв образац језичког и друштвеног понашања не може схватити као апсолутан, јер има студенткиња које се не уклапају у овакав друштвени модел. Начин изражавања (и понашања) тих студенткиња је врло сличан понашању студената. Наиме, у раду је управо врло детаљно описано да су млади, услед различитог модела васпитавања (које је било обликовано у складу са родном припадношћу), различито и научили да говоре и да се понашају. У том смислу, видљиви су и двоструки критеријуми за вредновање истог понашања жене и мушкарца: оно што је за мушкарца потпуно прихватљиво понашање, није и за жену, али и обрнуто.

Хипотеза 5 (Претпостављамо да се употреба родно равноправне дискурзивне праксе доживљава као „иновативна пракса“ која и није добродошла међу студентском популацијом) у потпуности је потврђена. Међу студентском популацијом у Србији генерално је заступљена патријархална језичка идеологија, у оквиру које се именице, које означавају занимања и професије жена и налазе се у морфолошком облику женског рода, третирају као непотребни језички концепти и „звуче чудно“. Такође, према мишљењу испитане студентске популације, уколико се обраћамо родно мешовитој групи, довољно је говорити у мушком роду, јер је нормално да се и жене подразумевају. На тај начин, мушки род се доживљава као универзална категорија, иако је српски језик продуктиван у конструисању родно диференцираних променљивих речи на свим граматичким, семантичко-синтактичким нивоима. Као једно од образложења својих ставова студентска популација је навела да се женски род у језику подразумева и да неке именице у женском роду заиста, услед рогобатне звучности, добијају одређена двосмислена или негативна значења. Услед ових разлога, таква језичка пракса је, како ствари тренутно стоје, непожељна.

Хипотеза 6 (Претпостављамо да је неопходно увести новине у образовни систем, односно у наставу и технике рада, како би дошло до промене у самом

вредновању женског идентитета) потврђена је у потпуности и то на основу два релевантна резултата. Први, сама опсервација је показала да комплетан дискурс учионице није родно сензитиван и да се родна перспектива своди на хегемонију мушкости. Други, и саме особе су кроз фокусгрупну дискусију увиделе и критички резоновале да у оквиру њиховог образовања родна перспектива није била довољно интегрисана, да су присутни бројни родни стереотипи и дискиминација жена. У том смислу, ове особе су идентификовале какве последице је то дало и како се одразило на дистрибуцију моћи и расподелу родних улога у друштву. Показало се да студенти и студенткиње имају врло практичне савете и предлоге који би допринели оплемењивању образовања родном перспективом. Кроз фокусгрупу особе су закључиле да сензитивизација образовања треба да укључује директан и истоветан ангажман дечака и девојчица у учионици, да обухвати рад у паровима и групама, да фаворизује подједнаку ангажованост у дискусијама на часу као и подједнако присуство ликова и родно осетљивог језика у уџбеничкој литератури и тако даље. Поклапање одређених резултата добијених употребом различитих техника дало је широк приказ испитиваног феномена, разоткрила његове комплексности и, најважније, омогућило веродостојност закључака и потврђивање (неких и делимично) говото свих претпоставки. Чини се да се кроз високо образовање не нуди другачији друштвени контекст у односу на примарно и секундарно образовање, када је у питању родно равноправна дискурзивна пракса. Напротив, може се закључити да пракса високог образовања, кроз разне активности, само још снажније утемељује већ присутну патријархалну дискурзивну праксу.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња Ивана Вранић је у свом докторском раду обрадила значајну, друштвено ангажовану тему која је била врло мало истраживана у области критичке социолингвистике у српској академској средини. Резултати докторског рада на тему *Критичка анализа дискурса учионице на високошколским установама у Србији с посебним освртом на родно осетљив језик* готово потврђују основну хипотезу од које је ауторка пошла у овом емпиријском истраживању (Претпоставља се да је традиционални културни модел утемељен у српском образовном систему на шта упућује анализа садржаја наставних и дидактичких средстава основних и средњих школа (Пешикан & Маринковић, 1999; Ковачевић, 2004; Стефновић, 2008; Ђорић и др, 2010)). Кандидаткиња је веома зрело, детаљно и систематично приступила анализи сложене материје, показујући изванредне способности формулисања стечених сазнања и формирања јасних, научно заснованих закључака и ставова.

IX. ПРЕДЛОГ

Комисија препознаје вредност истрајног, савесног и темељног рада кандидаткиње Иване Вранић и предлаже Већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да рукопис под насловом *Критичка анализа дискурса учионице на високошколским установама у Србији с посебним освртом на родно осетљив језик* прихвати као докторски рад који испуњава услове предвиђене законом, а да кандидаткињу Ивану Вранић позове на усмену одбрану.

У Београду, 28. 10. 2016. године

КОМИСИЈА:

Проф. др Јелена Филиповић, редовна професорка
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Проф. др Ана Кузмановић Јовановић, ванредна професорка
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Проф. др Ивана Спасић, редовна професорка
Универзитет у Београду, Филозофски факултет